INFORMAČNÍ CHARAKTER CELOŽIVOTNÍ EDUKACE DOSPĚLÝCH S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Informational aspect of lifelong learning for adults with intellectual disability

Hana MAJEROVÁ[1], Libuše LUDÍKOVÁ[2]

Abstrakt

Dnešní společnost se vyznačuje rozvojem technologií na straně jedné, stejně jako uvědoměním si důležitosti uceleného přístupu k člověku jako bytosti biopsychosociální a duchovní na straně druhé. Kvalita života člověka s mentálním postižením je ovlivněna celou řadou faktorů a vlivů, mimo jiné také informacemi, které se k němu dostanou. Celoživotní edukace dospělé populace s mentálním postižením může přispět ke zlepšení kvality života jedince s mentálním postižením dospělého věku. Tímto se stává další vzdělávání stále živým pojmem, ale také tématem řešeným v praxi. Cílem příspěvku je nastínit výstupy proběhnutého projektu zaměřeného na řešení informačního deficitu u osob s lehkým mentálním postižením vzhledem k celoživotnímu učení a navázat tématem připravovaného projektu, tentokrát v oblasti řešení kvality života jedinců se senzorickým postižením vzhledem k percepci dostupných informací.

Klíčová slova

Člověk s mentálním postižením. Biopsychosociální bytost. Duchovní bytost. Teorie informací. Celoživotní edukace. Kvalita života.

Abstract

Our society can be characterized by the development of technology and the comprehensive approach to people as biopsychosocial and spiritual being. The quality of life of a person with intellectual disability is influenced by many factors. Among the factors there are also informational influences. Lifelong education of adults with intellectual disability can contribute on improvement of the quality of life in adult with intellectual disability. The further education is an actual topic of theory and practice. The aim of the text is to describe the project aimed at the information deficit of people with mild intellectual disability and their lifelong learning. The quality of life of people with sensory impairment and their information deficit will be solved during the future project.

[1] Mgr. Hana Majerová, Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, Ústav speciálněpedagogických studií , Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc, Česká republika. E-mail: H.Majerova@seznam.cz.
[2] prof. PaedDr. Libuše Ludíková, CSc., Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav speciálněpedagogických studií, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc, Česká republika. E-mail: ludikova@pdfnw.upol.cz.

Keywords

Person with intellectual disability. Biopsychosocial being. Spiritual being. Informational theory. Lifelong education. Quality of life.

ÚVOD

Být vzděláván a „zdokonalovat“ sebe sama po dobu celého života je běžnou součástí životního stylu moderního člověka vyspělých států. Koncept celoživotního učení (lifelong learning) však není dostupný celé populaci bez rozdílů. Přístupnost ovlivňuje kvalita a množství informací, které se k jedinci dostanou i životní a ekonomická úroveň jednotlivců a rodin. Přestože v zahraničních zdrojích hovoříme o „lifelong learning society“, společnosti učící se po celý život, nemůžeme popřít, že ono učení se vztahuje ke všem oblastem lidského života – biologické, psychologické, sociální a duchovní.

JEDINEC S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM JAKO BYTOST BIOPSYCHOSOCIÁLNÍ A DUCHOVNÍ

Odborná literatura hovoří o člověku jako o jedinci, na nějž můžeme nahlížet z různých úhlů pohledu, které umožňují pojímat osobu s postižením jako multidimenzionální bytost. Člověk a jeho mentální postižení je dáno z jistého pohledu biologickým aspektem zahrnujícím otázky etiologie vzniku postižení (faktory genetické, prenatální, perinatální, postnatální) (Renotiérová a kol., 2006). Ke zmíněnému dodejme, že také fyziologie organismu jedince, jeho zdravotní stav patří do této roviny. Dále pak osobnost jako celek duševního života člověka (Hartl, Hartlová, 2004), jeho psychické stavy, vlastnosti, procesy můžeme zařadit k těm psychologickým dimenzím. Dolejší (1973) dodává, že také rodina, sociální skupina a společnost mají vliv na biologický a psychický vývoj jedince s mentálním postižením. Přitom o učící se společnosti hovořil již Komenský (Bednaříková, 2006). Dodejme, že socializace jako proces znamená transformaci individua z nespolečenské bytosti ve společenskou, jedná se o vštěpování způsobů myšlení, cítění a chování. Je spojena s interiorizací hodnot a norem. Jinými slovy se člověk rodí do společensko-kulturního prostředí a vrůstá do něj po celý život, stává se z biologické bytosti společenskou (Boudon a kol., 1999).

Výčet dimenzí člověka s postižením uzavírá duchovní aspekt, který nemusí být nutně spojen jen s otázkou náboženského vyznání. Mnozí humanističtí psychologové upozornili na to, že hodnoty, cíle a smysl hrají podstatnou roli v životě člověka, který směřuje k seberealizaci a hledání smyslu života. Duchovní stránka jedince se projevuje svobodou ve volbách a s nimi související odpovědností za ně, prožíváním jejich smysluplnosti nebo nesmysluplnosti vzhledem

k hodnotám osoby (Petrová, Plevová, 2006). V našem případě jde především o to, co je pro jedince s mentálním postižením hodnotou, co je pro něj důležité, v jaké oblasti může dojít sebenaplnění? Zde můžeme navázat teorií informací a celoživotní edukací v kontextu kvality života.

TEORIE INFORMACÍ

Teorie informací se rozvíjí několik posledních desetiletí a nalézá uplatnění v telekomunikaci, počítačích, fyzice i vědě (Brillouin, 2004). Informační společnost je podle Regece (2012) taková společnost, jež implementovala informační a komunikační technologie do svého funkčního jádra, které zahrnuje nejen technologické zázemí, ale i ovlivnění jednotlivců. Na věk informací, jak o něm hovoří Webster (2006), nahlížíme jako na koncept vztahující se k rozvoji technologizující tendence a zároveň zdůrazňující holistické pojetí člověka. Osoba s postižení je tak vystavena množství podnětů, které ovlivňují její podstatu biologickou (genetické informace, organismus, zdraví), psychologickou (duševní život člověka), sociální (zapojení do společnosti) a duchovní (hodnoty ovlivňující životní filozofii jedince). Položme si však na závěr několik otázek: Jaké informace k jedinci směřují? Jsou skutečně kvalitní? Co potom ona kvalita znamená? Snad kvalitu života, která je velice křehká a vyžaduje, abychom vynakládali nejen snažení v oblasti rozvoje technologií, ale provedli jedince s postižením světem informací, jenž se stal, řečeno s nadsázkou, jistou „divočinou“, v níž by bez pomoci a účinné podpory bylo jen velmi náročné se zorientovat.

CELOŽIVOTNÍ EDUKACE A KVALITA ŽIVOTA

Jak uvádí odborná literatura spokojenost, štěstí a zdraví jsou pojmy frekventovaně používané v rámci našich přání a představ o spokojeném životě. Můžeme říct, že jsou to hodnoty, o které intuitivně nebo dokonce vědomě usilujeme. Nerodíme se však na stejné „startovací čáře“ dispozic, podmínek, příležitostí. Naše vnitřní škála spokojenosti by měla být ovšem shodná. Problém, postižení, porucha, nemoc, jejich příčiny a následky souvisejí velmi úzce se způsobem života člověka. Přitom aktivity na planetě Zemi se rychle mění, stejně jako přírodní a sociální prostředí. Měli bychom si přiznat, že změny osobní nejdou tak rychlým tempem – klíčová je adaptace. Řád, harmonie, vnitřní pohoda jsou člověku přirozené, kromě toho posilují imunitní systém a zdraví. Co pro nás znamená vzepřít se zákonitostem, jako jsou rytmus organismu, roční, denní periody? Necháváme tak pracovat orgány v době jejich útlumu, což negativně působí na celkový zdravotní stav a tím i kvalitu života člověka s postižením (Kuja, 2006). Koncept kvality života a celoživotního učení se nepochybně propojují a prolínají, zároveň nás vedou k zamyšlení nad tím, jaký tempem pokračuje vývoj člověka intaktního i jedince s postižením ve vzájemné

součinnosti. Jak přispíváme svým snažením v teorii i praxi ke skutečnému zvýšení uvědomění člověka o jeho možnostech spíše než o jeho omezeních?

Sharma a Ravikala (2006) hovoří o kvalitě a dokonalosti synonymně. Jestliže si uvědomíme současnou *„determinaci jedince ekonomickým systémem“*, neměli bychom opomenout definici Deming (1997 in Sharma, Ravikala, 1996), kde má produkt nebo služba kvalitu, pokud jedinci pomáhá a těší se udržitelnosti trhu. Jako adekvátní se jeví upozornění na jisté mýty o kvalitě, které zmínění odborníci nastiňují, například mnohdy propagovaná myšlenka, že musí být kvalita drahá či znamená dokonalost osoby (nikdo není dokonalý), vyžaduje čas navíc aj. Rovněž zmínka o „mystice“ pojmu kvality a jeho přitažlivosti, co do používání se zdá být odrazem současných tendencí. Kvalita edukace v teorii i praxi tak vyžaduje podle našeho názoru kvalitu informací, jež by měly být vedeny jak směrem k odborníkům v praxi, tak k osobě s mentálním postižením a intaktní populaci jako celku.

INFORMAČNÍ CHARAKTER CELOŽIVOTNÍ EDUKACE DOSPĚLÝCH S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Výše zmíněný koncept celoživotní edukace může být z našeho pohledu považován za důležitý předpoklad pro kvalitní život člověka s postižením. Přesto je nutné si uvědomit, že pokud budeme hovořit o informacích v pojetí technického pokroku a informatizace společnosti, pak se nebudeme pohybovat pouze v mezích výhod, ale také rizik. Na jedné straně vede možnost rozšíření informovanosti skrze informační a komunikační technologie k eliminaci sociální izolovanosti, snížení narušené komunikační bariéry zapříčiněné postižením, redukci informačního deficitu, rozvoji osobnosti, změně negativního sebehodnocení, uvědomění si vlastní ceny i životních cílů, dosažitelnosti dříve nedosažitelného, možnosti restrukturalizace hodnotové škály člověka (Novosad, 2009). Přestože je člověk s postižením díky technickému pokroku obohacován o informace v rovinách – biologické, psychologické, sociální i duchovní, je třeba hovořit také o rizicích. Mezi nimi jmenujme informační segregaci coby opak podpory integrace prostřednictvím dostatečného množství informací různé povahy. Vyloučení z komunity tedy není jen otázkou sociálních vztahů. Technologie vytvářejí virtuální svět v materiální podobě, která je pro člověka s postižením mnohdy nepřístupná a vede následně k vyloučení z komunity. Intaktní osoba rovněž stěží sleduje všechny vymoženosti technického pokroku, natož pak člověk s postižením, který může být omezen v příjmu informací zrakovou, sluchovou cestou nebo z důvodu tělesného, mentálního postižení či poruch řeči. Taková osoba je odkázána na podporu okolí a reinterpretaci informací, jež nemusí být vždy přesná. Zászkaliczky (2010) doplňuje v rámci pojetí proměn

paradigmatu od segregace k inkluzi, že míra znevýhodnění člověka s postiženími je závislá také na možnosti dostávat a přijímat pomoc a podporu od druhých lidí.

Na tomto místě bychom rádi uvedli jako příklad snah o informační charakter celoživotního učení osob s mentálním postižením dobrovolnický projekt, který si kladl za cíl zpřístupnit jedincům s mentálním postižením oblast informačních a komunikačních technologií a dále rozvíjet jejich osobnost jako celek. Projekt s názvem *Umět a vědět více* (č. projektu: CZ-12-076-2010-R2) proběhl ve své aktivní části mezi léty 2010 až 2012 pod záštitou programu MŠMT Mládež v akci (Česká republika).

V rámci projektu se uskutečnil roční kurz práce na počítači pro dospělé osoby převážně s lehkým mentálním postižením. První skupina účastníků se učila pracovat s výukovým programem olomouckého občanského sdružení Petit, druhá se věnovala základům práce na počítači a internetu. Výuka se konala v prostorách Základní školy Sedmikráska, o. p. s. v Rožnově pod Radhoštěm (Česká republika). Vzhledem k zaměření školy a jejímu otevřenému přístupu ke vzdělávání člověka s postižením můžeme potvrdit, že vzájemnou spoluprací aktivit neformálně organizované skupiny dobrovolníků a školy byl dán prostor pro novou kvalitu vzdělávání dospělých s mentálním postižením, intaktních dobrovolníků i pro přirozené ovlivňování populace žáků intaktních ve směru tolerance a akceptace odlišností.

Evaluační stránka projektu probíhala formou dotazování písemného i ústního po dobu celého roku, a to jak směrem k účastníkům kurzu, tak směrem k lektorovi i všem ostatním zúčastněným dobrovolníkům. Data kvalitativní povahy byla shrnuta do „příběhů účastníků“ kurzu s mentálním postižením a zobrazovala vývoj jedince s mentálním postižením v průběhu trvání akce. Byla vypracována doporučení pro každého z účastníků a teoretická báze možného rozvoje člověka s mentálním postižením s použitím počítačové techniky. Součástí bylo rovněž zhodnocení otázek individuální práce, kde vyšlo najevo, že až v 41 %, z celoročního mapování prezence asistentů lektora na výuce, byla podpora účastníků kurzu zcela individualizovaná. To znamená, že jeden asistent podporoval vždy jen jednoho účastníka, v 50 % ze všech případů, byl přítomen minimálně jeden asistent připadající na dva účastníky, což stále představovalo v praxi přijatelnou podobu podpory.

V rámci kurzu byl počítač, na němž účastníci pracovali, vnímám coby nástroj rozvoje osobnosti jedince, umožňující rozvoj vnímání, představivosti, paměti, myšlení, pozornosti a vůle člověka s mentálním postižením. S odkazem na odbornou prácí (Další vzdělávání dospělých osob s mentálním postižením: Diplomová práce) je třeba podotknout, že byly v průběhu kurzu řešeny rozličné situace vzhledem k možnostem vývoje konkrétních účastníků. Informační aspekt projektu se pak promítnul nejen v rozvoji osobnosti jedince jako celku, ale též v emailové komunikaci, kdy

si účastníci učící se základům práce na počítači následně dopisovali s intaktními studenty skrze e-mailovou korespondenci. (Majerová, 2012)

Jedním z výsledků evaluační části praktické výuky byla doporučení pro praxi kvalitativního charakteru. Pokud bychom tedy organizovali kurz podobného charakteru, je vhodné respektovat následující zásady:

a) zjednodušení výuky a výkladu vztahujícího se k informačním a komunikačním technologiím,
b) respektovat zásady vhodné komunikace s lidmi s mentálním postižením,
c) vést jedince k osvojení si základních pojmů,
d) nemusíme z účastníků „udělat odborníky“,
e) trpělivost, vytrvalost a radost z práce,
f) podpora – lidská v podobě asistentů lektora, ale i materiální, technická (vybavení, učební a podpůrné materiály k výuce),
g) individuální práce, nejlépe jeden asistent na jednoho účastníka,
h) program s vhodnou frekvencí přestávek a střídáním činností,
i) nutnost motivace zájmovou oblastí jedince,
j) nalézt, v čem je jedinec úspěšný, co jej zajímá,
k) hesla, vlastní e-mail aj. osobní data by měl mít jedinec na bezpečném místě,
l) spojení zásady vidět, slyšet, použít hmat,
m) neovlivňovat účastníka ve volbách, dát si pozor na formulaci požadavků a sugestibilitu jedince s mentálním postižením,
n) spojení aktivity na počítači/internetu/ve výukovém programu s oblastmi běžného života, jinými médii (knihou, CD apod.),
o) vhodný postup práce – před nácvikem vysvětlit účel úkonu; vyučovat po malých krocích za použití obrazových materiálů, postupů práce s komentáři; spojit činnost s příklady z praktického života; pracovat na automatizaci jednotlivých úkonů. (Majerová, 2012)

Z výše zmíněného se domníváme, že kurz, jenž byl součástí dobrovolnického projektu, byl svým charakterem jedinečnou akcí, která umožnila na místní úrovni lidem s mentálním postižením dostat se k informacím, které jsou pro ně jinak těžko přístupné. Akce navíc naplňovala informační poslání celoživotní edukace osob s mentálním postižením. Informační deficit způsobený mentálním postižením byl řešen individuálně v souladu s lidským přístupem a snahou o zvýšení kvality života člověka s postižením. V budoucnu pak navážeme snahou o řešení kvality života

jedinců se senzorickým postižením vzhledem k percepci dostupných informací (s podporou projektu Výzkum kvality života jedinců se specifickými potřebami, č. grantu PdF_2013_006).

ZÁVĚR

Být informován, učit se po celý život, žít kvalitní život – to jsou pojmy, jimiž lze uzavřít tento příspěvek. Dnešní globální společnost člověku zjednodušuje celou řadu činností a zároveň klade čím dále větší nároky na oblasti jiné. Flexibilita a adaptace na nutné změny nutí osobu s postižením jako organickou součást intaktní společnosti přijmout fakt, že „jedinou jistotou v životě moderní society je změna“. Posláním odborníků v praxi je pak vytvoření adekvátních podmínek pro celoživotní edukaci člověka s mentálním či jiným postižením ve světě informací a v neustále měnící se společnosti.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZŮ

BEDNAŘÍKOVÁ, I. 2006. *Kapitola z andragogiky I.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-1192-X.

BOUDON, R., BESNARD, P., CHERKAOUI., M., LÉCUYER, B.-P. 1999. *Dictionnaire de Sociologie.* Paris : Larousse, 1999. ISBN 2-03-720343-8.

BRILLOUIN, L. 2004. *Science and Information Theory.* New York: Courier Dover Publications, 2004. ISBN 0-486-43918-6. Dostupné na: http://books.google.cz/books?id=DWo7lVRVnhcC&printsec=frontcover&dq=information+theory&hl=cs&sa=X&ei=0o00UcezHYnTtQbDu4HIBQ&redir_esc=y.

DOLEJŠÍ, M. K. 1973. *K otázkám psychologie mentální retardace.* Praha : Avicenum, 1973.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2004. *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-303-X.

MAJEROVÁ, H. 2012. *Další vzdělávání dospělých osob s mentálním postižením: Diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta.

NOVOSAD, L. 2009. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním.* Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-509-7.

PETROVÁ, I., PLEVOVÁ, A. 2006. *Kapitoly z obecné psychologie I.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-07069-8.

REGEC, V. 2012. Vybrané aspekty využitia informačních a komunikačních technológií v teórii a praxi. In REGEC, V. (ed.). *Posilování kompetencí v oblasti informačních technologií mladých vědeckých pracovníků při práci s osobami se zdravotním postižením: Sborník příspěvků z konference.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2012. ISBN 978-80-244-3190-1.

RENOTIÉROVÁ, M., LUDÍKOVÁ, L., a kol. 2006. *Speciální pedagogika.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-1475-9.

SHARMA, D., RAVIKALA, K. 2006. *Quality in Education: The Quality Circle Way*. India: Kalpaz Publications, 2006. ISBN 81-7835-516-9. Dostupné na: <http://books.google.cz/books?id=9_riGzyAY2AC&printsec=frontcover&dq=quality+of+education&source=bl&ots=i9YKo_8Y1g&sig=zhDMNZzZIJTio7xERzoAu_i2TEI&hl=cs&sa=X&ei=8wOBUL6uHJOGswbS-IEI&ved=0CC8Q6AEwAA>.

VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

WEBSTER, F. 2006. *Theories of The Information Society.* London: Routledge, 2006. ISBN 0-203-96282-6. Dostupné na: http://cryptome.org/2013/01/aaron-swartz/Information-Society-Theories.pdf.

ZÁSKALOCZKY, P. 2010. Proměny paradigmatu – od segregaci k inkluzi. In *Základy inkluzivní pedagogiky.* LECHTA, V. (ed.) Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7.